ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ — ТАЪЛИМ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ

Собирова Нодирахон Тоҳир қизи
Наманган вилояти Чуст тумани
27-сонли умумий ўрта таълим мактаби рус тили фани ўқитувчиси

Аннотация: *Ушбу мақолада замонавий таълим жараёнида қўлланилаётган самарали педагогик методлар, интерактив ёндашувлар, лойиҳа асосида ўқитиш, муаммоли таълим, рақамли технологиялар ва ўқувчининг мустақил фаоллигини ошириш масалалари ёритилади. Таълимда технологиядан фойдаланишнинг ўзи мақсад эмас, балки ўқув мақсадига эришиш воситаси экани асосланади. Мақолада рус тили дарслари мисолида замонавий методларни амалиётга татбиқ этиш усуллари ва уларнинг ўқувчиларнинг қизиқиши, мулоқот кўникмаси, танқидий фикрлаши ҳамда мустақил ишлаш қобилиятига таъсири таҳлил қилинади. Технологиялар самарали бўлиши учун ўқитувчининг методик тайёргарлиги, рақамли саводхонлиги ва ўқувчилар учун тенг имкониятларни таъминлаш муҳимлигига алоҳида эътибор қаратилган.*

Калит сўзлар: *замонавий таълим, педагогик технология, интерактив метод, лойиҳа методи, муаммоли таълим, рақамли таълим, танқидий фикрлаш, ҳамкорликда ўқитиш, рус тили дарси, таълим самарадорлиги.*

Кириш

Бугунги кунда таълим тизими жамиятдаги тезкор ўзгаришлар билан бирга ривожланмоқда. Ахборот ҳажмининг ортиши, рақамли муҳитнинг кенгайиши ва касбий талабларнинг ўзгариши ўқув жараёнига янги ёндашувларни олиб киришни талаб этмоқда. Энди ўқувчига фақат тайёр билимни етказишнинг ўзи етарли эмас. У ахборотни излай олиши, таҳлил қилиши, савол бериши, фикрини асослаши, жамоада ишлаши ва ўрганган билимларини амалиётда қўллай олиши керак.

Шу нуқтаи назардан замонавий таълим методлари ўқитувчи ва ўқувчи ўртасидаги муносабатни ҳам ўзгартиради. Ўқитувчи асосий ахборот манбаи бўлиш билан бирга, ўқув жараёнини ташкил этувчи, йўналтирувчи ва ўқувчига мустақил изланиш учун шароит яратувчи шахсга айланади. Ўқувчи эса дарснинг фаол иштирокчиси сифатида намоён бўлади.

UNESCOнинг 2023 йилги таълимда технологиялар ҳақидаги ҳисоботида технология ўқитувчига материалларни танлаш, мослаштириш ва яратишда ёрдам бериши қайд этилган. Шу билан бирга, инфратузилма, қурилмалар ва педагогларнинг рақамли тайёргарлиги етарли бўлмаса, технологиядан фойдаланишда қийинчиликлар юзага келиши таъкидланган. OECD ҳам рақамлаштиришни оддий техник жиҳозланиш эмас, балки таълим жараёнларини мазмунан такомиллаштиришга қаратилган рақамли трансформация сифатида кўриш зарурлигини таъкидлайди.

Мавзунинг долзарблиги

Таълим сифати кўп жиҳатдан дарс қандай ташкил этилишига боғлиқ. Бир хил усулдан доимий фойдаланиш ўқувчиларнинг қизиқишини пасайтириши мумкин. Айниқса, тил ўрганиш жараёнида ўқувчи фақат қоидани ёдлаб қолмасдан, уни гапириш, ёзиш, эшитиш ва мулоқот жараёнида қўллаши керак. Шу сабабли дарсда турли методларни мақсадга мувофиқ уйғунлаштириш муҳим.

Замонавий методларнинг долзарблиги яна шундаки, улар ўқувчининг индивидуал хусусиятларини ҳисобга олишга имконият беради. Бир ўқувчи кўриш орқали, бошқаси эшитиш орқали, яна бири амалий фаолият ва мулоқот орқали яхшироқ ўзлаштириши мумкин. Интерактив ва рақамли воситалар эса турли форматдаги материалларни бир дарсда қўллаш имконини кенгайтиради.

Тадқиқотнинг мақсади ва вазифалари

Мақсад: замонавий таълим методларининг таълим самарадорлигини оширишдаги аҳамиятини ёритиш ва уларни, айниқса, рус тили дарсларида самарали қўллаш йўлларини кўрсатиш.

Вазифалар:

1) замонавий таълим методларининг хусусиятларини таҳлил қилиш; 2) интерактив, лойиҳа ва муаммоли таълимнинг имкониятларини кўрсатиш;

3) рақамли технологиялардан фойдаланишнинг педагогик жиҳатларини ёритиш;

4) рус тили дарслари учун амалий мисоллар келтириш;

5) замонавий методлардан фойдаланишда ўқитувчининг ролини белгилаш.

Тадқиқот методлари: педагогик ва методик адабиётларни таҳлил қилиш, таққослаш, умумлаштириш, педагогик тажрибани таҳлил қилиш ва амалий мисолларни системалаштириш.

1. Замонавий таълим методларининг мазмуни

Замонавий таълим методи деганда ўқувчининг билимни фаол эгаллашига, мустақил фикрлашига ва амалий фаолиятга жалб этилишига хизмат қиладиган усул ва ёндашувлар мажмуаси тушунилади. Бундай методлар анъанавий тушунтириш ва машқларни бутунлай инкор этмайди. Аксинча, ўқув мақсадига қараб турли усулларни бир-бири билан уйғунлаштиришни талаб қилади.

Самарали замонавий дарсда «ўқитувчи гапиради — ўқувчи тинглайди» модели билан чекланиб қолинмайди. Ўқувчи саволга жавоб беради, жуфтликда ва гуруҳда ишлайди, маълумотни таққослайди, муаммони ҳал қилади, ўз фикрини ҳимоя қилади ва натижасини баҳолайди. Бу жараёнда ўқувчининг фаоллиги таълим натижасининг муҳим кўрсаткичига айланади.

2. Интерактив таълим методлари

Интерактив методлар ўқувчилар ўртасида ва ўқитувчи билан ўқувчи ўртасида фаол мулоқотни ташкил этишга қаратилган. Уларга «Ақлий ҳужум», «Кластер», «Блиц-сўров», «Жуфтликда ишлаш», «Кичик гуруҳларда ишлаш», «Ролли ўйин», «Муаммоли савол», «Дебат» каби усулларни киритиш мумкин.

Масалан, рус тили дарсида «Сифат» мавзусини ўрганишда ўқувчиларга расмлар берилиб, предметларни тасвирловчи сифатларни топиш вазифаси берилади. Кейин

гуруҳлар ўз сўзларидан гаплар тузадилар. Бунда грамматик қоида тайёр ҳолда айтиб берилмасдан, мисоллар асосида ўқувчиларнинг ўзлари хулоса чиқаришига шароит яратилади.

«Ролли ўйин» методи ҳам тил ўрганишда айниқса самарали. Масалан, «Дўконда», «Шифокор қабулида», «Темир йўл вокзалида», «Меҳмонхонада» каби вазиятлар ташкил қилиниб, ўқувчилар рус тилида мулоқот қиладилар. Бундай топшириқлар тилни реал ҳаётий вазият билан боғлайди.

3. Лойиҳа асосида ўқитиш

Лойиҳа методида ўқувчилар маълум бир мавзу бўйича ахборот тўплайди, уни таҳлил қилади ва якуний маҳсулот яратади. Бу маҳсулот тақдимот, плакат, буклет, видеоролик, электрон ҳужжат ёки бошқа шаклда бўлиши мумкин. Лойиҳа жараёнида билим билан бирга режалаштириш, ҳамкорлик, масъулият ва тақдимот қилиш кўникмалари ҳам ривожланади.

Рус тили дарсида «Менинг шаҳрим», «Касблар», «Россия ва Ўзбекистон маданияти», «Замонавий технологиялар» каби мавзуларда кичик лойиҳалар ташкил қилиш мумкин. Масалан, «Менинг шаҳрим» лойиҳасида ўқувчилар шаҳар ҳақида маълумот тўплайди, янги сўзларни танлайди, 5–7 та гап тузади ва якунда ўз ишини синфда тақдим этади.

4. Муаммоли таълим ва танқидий фикрлаш

Муаммоли таълим ўқувчи олдига тайёр жавобга эга бўлмаган савол ёки вазият қўйиш орқали уни мустақил фикрлашга ундайди. Ўқитувчи муаммонинг ечимини дарҳол айтмайди, балки йўналтирувчи саволлар орқали ўқувчиларни хулосага олиб келади.

Масалан, рус тилида «Почему в одном случае используется слово “одеть”, а в другом — “надеть”?» каби савол берилса, ўқувчилар мисолларни таққослайди ва қоидани ўзлари аниқлашга ҳаракат қилади. Бу усул оддий ёдлашдан кўра чуқурроқ тушунишни шакллантиради.

Танқидий фикрлашни ривожлантириш учун «Фикр — далил — хулоса» модели, таққослаш жадваллари, сабаб-оқибат схемалари ва «Нима учун?» саволларидан фойдаланиш мумкин. Ўқувчи жавобини асослашга ўргангани сари унинг фикрлаш маданияти ҳам ривожланади.

5. Рақамли технологиялардан фойдаланиш

Рақамли технологиялар таълим жараёнини бойитиши мумкин: электрон тақдимотлар, интерактив тестлар, аудио ва видеоматериаллар, электрон луғатлар, онлайн ҳамкорлик воситалари ҳамда сунъий интеллектга асосланган айрим воситалар ўқитувчи ва ўқувчи учун қўшимча имконият яратади. OECD маълумотларига кўра, рақамли технологиялар таълим сифатини ошириш ва

ўқитишни индивидуаллаштириш имконини бериши мумкин, аммо бунинг учун ўқитувчи ва ўқувчиларда зарур рақамли кўникмалар ҳамда тенг имкониятлар бўлиши керак [2; 3].

Шу билан бирга, технологиядан фойдаланишнинг ўзи дарсни автоматик равишда самарали қилмайди. Агар электрон тақдимот фақат дарслик матнини экранга

чиқаришдан иборат бўлса, методик жиҳатдан катта ўзгариш бўлмаслиги мумкин. Шунинг учун ҳар бир рақамли восита «Бу восита ўқув мақсадига қандай хизмат қилади?» деган савол асосида танланиши керак.

Сунъий интеллект воситаларидан фойдаланишда ҳам ўқитувчи назорати зарур. 2026 йилги OECD Digital Education Outlook генератив сунъий интеллект таълим муҳитига катта ўзгариш олиб келаётганини, бироқ ундан самарали ва масъулиятли фойдаланиш учун педагогик мақсад, ишончлилик ва хавфларни бошқариш муҳимлигини кўрсатади [4].

6. Рус тили дарсида замонавий методларни уйғунлаштириш

Рус тили дарсида бир вақтнинг ўзида бир нечта методдан фойдаланиш мумкин. Масалан, «Синонимлар» мавзусида дарсни қуйидагича ташкил этиш мумкин: аввало, қисқа савол-жавоб орқали аввалги билимлар фаоллаштирилади; кейин жуфтликда сўзлар таққосланади; гуруҳларда синонимлардан гаплар тузилади; кейин муаммоли вазият берилади ва якунда ўқувчилар ўз хулосаларини тақдим этадилар.

«Феъл замонлари» мавзусида эса расм ёки қисқа видео асосида ҳозирги, ўтган ва келаси замонга оид гаплар туздириш мумкин. Бу ерда кўриш, эшитиш, гапириш ва ёзиш фаолиятлари бирлашади. Дарс охирида «Мен бугун нимани ўргандим?»,

«Менга нима қийин бўлди?», «Кейин нимани яхшилашим керак?» каби рефлексия саволлари берилса, ўқувчи ўз таълим жараёнини баҳолайди.

7. Ўқитувчининг роли

Замонавий таълимда ўқитувчининг роли камаймайди, аксинча мураккаблашади. Ўқитувчи фақат билим берувчи эмас, балки таълим жараёнини лойиҳаловчи, мотиватор, маслаҳатчи ва натижани баҳоловчи мутахассисдир. Метод танлашда синфнинг ёши, билим даражаси, мавзунинг хусусияти, дарс вақти ва мавжуд ресурслар ҳисобга олиниши керак.

Ўқитувчи замонавий методларни қўллашда «кўпроқ технология — яхшироқ дарс» деган қарашдан сақланиши зарур. Ҳар бир метод аниқ педагогик мақсад билан боғланса, натижа самарали бўлади. Масалан, янги қоидани тушунтиришда қисқа тушунтириш керак бўлиши мумкин, аммо уни мустаҳкамлашда жуфтликда ишлаш ёки амалий машқ самаралироқ бўлади.

8. Амалий тавсиялар

Замонавий методларни самарали жорий этиш учун қуйидаги тавсияларга амал қилиш мақсадга мувофиқ: 1) дарс мақсадини аниқ белгилаш; 2) методни мақсадга мос танлаш; 3) ўқувчиларнинг билим даражасини ҳисобга олиш; 4) индивидуал, жуфтлик ва гуруҳли ишларни уйғунлаштириш; 5) рақамли воситаларни зарур ҳолатдагина қўллаш; 6) ҳар бир дарсда қисқа рефлексия ташкил этиш; 7) ўқувчига хатодан қўрқмасдан фикр билдириш имконини бериш; 8) баҳолашда фақат якуний жавобни эмас, жараёндаги фаоллик ва ҳаракатни ҳам инобатга олиш.

Айниқса, рус тилини иккинчи тил сифатида ўрганаётган ўқувчилар билан ишлашда визуал материаллар, ролли ўйинлар, диалоглар, лексик карточкалар ва кичик лойиҳалардан фойдаланиш яхши натижа бериши мумкин. Бундай усуллар ўқувчини

тилни фақат қоида сифатида эмас, балки мулоқот воситаси сифатида қабул қилишга яқинлаштиради.

Хулоса

Хулоса қилиб айтганда, замонавий таълим методлари таълим жараёнини ўқувчи учун фаол, мазмунли ва амалий қилиш имконини беради. Интерактив методлар мулоқотни, лойиҳа методи мустақиллик ва ҳамкорликни, муаммоли таълим танқидий фикрлашни, рақамли технологиялар эса таълим ресурсларининг хилма-хиллигини кучайтириши мумкин.

Бироқ замонавий методларнинг самараси уларнинг қанчалик «янги» экани билан эмас, балки аниқ таълим мақсадига қанчалик тўғри хизмат қилиши билан белгиланади. Шунинг учун ўқитувчи ҳар бир дарсда методни ўқувчининг эҳтиёжи, мавзу хусусияти ва мавжуд имкониятларга қараб танлаши керак.

Менинг педагогик тажрибам нуқтаи назаридан, айниқса тил ўрганиш дарсларида ўқувчининг ўзи гапирадиган, фикрлайдиган ва ҳаракат қиладиган муҳит яратиш муҳим. Ўқитувчи томонидан берилган қисқа, аниқ ва йўналтирувчи кўрсатмалар, кейин эса ўқувчининг мустақил фаолияти дарс самарадорлигини оширади. Замонавий технологиялар эса ушбу жараённи қўллаб-қувватловчи восита бўлиб хизмат қилиши лозим.

Демак, таълимнинг келажаги фақат янги технологияларда эмас, балки технология, педагогик маҳорат ва инсон омилини тўғри уйғунлаштиришдадир. Ўқувчининг шахсий фаоллиги, мустақил фикри ва ҳаётий кўникмаларини ривожлантиришга қаратилган таълимгина замонавий талабларга жавоб бера

олади.

Фойдаланилган адабиётлар:

[1] UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023: Technology in education: A tool on whose terms? Paris: UNESCO, 2023.

[2] OECD. OECD Digital Education Outlook 2023: Towards an Effective Digital Education Ecosystem. Paris: OECD Publishing, 2023. DOI: 10.1787/c74f03de-en.

[3] OECD. Shaping Digital Education: Enabling Factors for Quality, Equity and Efficiency. Paris: OECD Publishing, 2023. DOI: 10.1787/bac4dc9f-en.

[4] OECD. OECD Digital Education Outlook 2026: Exploring Effective Uses of Generative AI in Education. Paris: OECD Publishing, 2026. DOI: 10.1787/062a7394-en.

[5] Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. М.: Академия.

[6] Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. М.: Народное образование.